

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 347.4:314.5(497.4 Bled)"1600/1850"

347.62(497.4 Bled)"1600/1850"

Prejeto: 27. 9. 2005

Poročne pogodbe – pogled v preteklost*

BRANKA LAPAJNE

dr. zgodovinskih znanosti

108 Hollywood Ave., Willowdale Ont., M2N 3K3 Canada

el. pošta: BMLroots@Yahoo.com

IZVLEČEK

Poročne pogodbe podložnikov zemljiškega gospostva Bled v Arhivu Slovenije zajemajo obdobje od okoli leta 1600 do 1850. Gre za zajeten sklop dokumentov, ki osvetljuje premoženjsko stanje, družinske razmere, navade, običaje in vrsto zanimivih podrobnosti iz življenja gorenjskega kmeta v zadnjih 150 letih pred odpravo fevdalnih odnosov.

KLJUČNE BESEDE: Bled, podložniki, poročne pogodbe, dedovanje, dota

ABSTRACT

THE MARRIAGE CONTRACTS – A RETROSPECTIVE VIEW

The marriage contracts of the estate of Bled in the records of the Archives of the Republic of Slovenia cover the period from around the year 1600 to the year 1850. A comprehensive collection of documents, shedding light on the family relations, habits, customs and a great variety of interesting details regarding the life of the Upper Carniola peasant in the last 150 years before the abolishment of the feudal relations.

KEY WORDS: Bled, bondmen/surfs, marriage contracts, inheritance, marriage portion

Med najzanimivejšimi dokumenti v Arhivu Republike Slovenije so poročne pogodbe, shranjene v t. i. graščinskih arhivih – fondih zemljiških gospostev. Raztresene so po različnih fondih in omogočajo vpogled v slikovito življenje slovenskega kmeta. V večini fondov je najti le po nekaj tovrstnih dokumentov, v fondu gospostva Bled (AS 721) pa jih je na stotine, in sicer iz obdobja od približno leta 1600 do 1850.

Prav poročne pogodbe blejskega graščinskega arhiva so tudi po vsebini najzanimivejše. Ne detajlirajo namreč samo pogojev predporočnega dogovora – npr. kateri zakonski partner je v zakon prinesel zemljo in kateri denar –, ampak določajo obveznosti mladoporočencev do njihovih bratov in

sester ter staršev, ponujajo pa tudi podrobna navodila za ravnanje z družinsko zapuščino. V tem se blejske poročne pogodbe razlikujejo od pogodb drugih gospostev.

Tako vključujejo pogodbe drugod ponavadi le doto – dediščino, ki je morala biti izplačana bratom in sestram, ko so dosegli polnoletnost oziroma ko so se poročili (za brate: *"bey Erreihung Ihren Vogtbarkheit, oder Etwo Von den hauß nembenden abzug"*; za sestre: *"Verhajrathung oder Von Haus nehemenden Abzug"*). Na Bledu pa sta opisana tudi vsebina dote in v posameznih primerih celo obseg poročne pojedine. Predmeti, ki so sestavljali opremo, so bili praviloma skrinje (včasih natančneje opredeljeno, ali iz mehkega ali iz trdega lesa), posteljnina, prešite odeje (*"ein feyertögligh Vnd ein ord: kolier"*), blazine s perjem in rezervnimi oblačili, navadne pernice, ka-

* Za objavo priredil dr. Boris Golec (op. ur.).

kor tudi oblačila, kot so telovniki, rute, predpasniki, krila in jopice iz posebnega materiala ter celo nogavice (npr. kot *"ein baar weiss baumwohlene strimpf"*). Skoraj brez izjeme so k zahtevani dediščini sodile krave mlekarice s teleti, posamezniki pa so dobili tudi ovce, koze ali gosi. Če so bratje ali sestre umrli pred polnoletnostjo, je polovica njihove zapuščine navadno ostala pri hiši, drugo polovico pa so razdelili med preživele brate in sestre.

Iz pogodb je vidno, da družinska kmetija ali posestvo ni prešlo avtomatično v roke najstarejšega sina. V mnogih primerih so kmetijo kot doto prejele hčerke, a s pogojem, da so mlajši bratje ob dopolnjeni polnoletnosti dobili izplačan svoj del ali da so se izučili v svakovem poklicu. Videti je torej, da je šla kmetija tistemu potomcu, ki se je prvi poročil, a vsekakor ne v vseh primerih.

Ko je bila pogodba sklenjena, je gospodarjenje na kmetiji pogosto prešlo na mladi par, a je ta obljubil oskrbovati starše s potrebno obleko, hrano in letno denarno podporo – priboljškom (*"Verbesserung"*). Skoraj vedno so kot preužitek za starše določili višino gotovine, v posameznih primerih pa so starši dobili tudi volno in platno ali kos polja in sadno drevje, da so bili preskrbljeni s posebnim dohodkom. Izpolnjevanje v pogodbi določenih obveznosti je bilo v praksi seveda odvisno od gospodarskih zmogljivosti kmetije. Če so, denimo, dolgovi na posestvu prekoračili določeno vsoto, so se obveznosti izničile.

Iz obstoječih dokumentov je razbrati, da poročne pogodbe niso bile izključna zadeva bogatih kmetov. V številnih primerih je namreč doto predstavljala majhna družinska hišica – kajža, denarni prispevek zakoncev pa je bil le malo višji od pristojbine za potrditev poročne pogodbe. Dote so sicer v povprečju znašale približno po 150 goldinarjev – t. j. v letu 1678 toliko, kot je znašal petletni zaslužek pastirjev, kuharjev in ostalih grajskih služabnikov, ne upoštevaje stanovanje in hrano. Nenavadne niso bile dote v višini 100, 400 ali 600 goldinarjev, nekatere pa so dosegale celo tisočaka. Doto je moral priskrbeti oče, brat, ženin ali sorodnik, v nekaterih primerih je moral zakonski partner prispevati svojo dediščino z lastnim zaslužkom, včasih pa so obljubile prispevati svoje prihranke celo neveste, ki so bile zaposlene.

V tistih časih seveda ni bilo pokojnin, socialne pomoči ali drugih oblik podpore, zato so prav poročne pogodbe jamčile potrebno oskrbo duševno in fizično prizadetim družinskim članom. Tako so poleg oskrbe staršev dodatno določili obveznosti za preskrbo samskih ali za delo nesposobnih bratov in sester ter sorodnikov, ki so imeli v družini za-

gotovljeno svoje mesto, dokler so želeli. Če ni bilo mogoče živeti v družinski skupnosti, so tem sorodnikom pripadla zemljišča (pašniki ali polja), z njimi pa so se potem morali preživljati sami. Za te osebe najdemo oznake, kot npr. *"Zu der arweith niht tauglich, vnd gebrehtliches Madl Cathra"*; *"den blehtsinigen breyth: bruedern Antoni"*; *"der brueder Hansbe, so Zu keiner Heyrath tauglich"*; *"des übergebersbrueder Adam ledigen standes, als ein 80 Jahriger Man bey dem Haus Vorhanden, Welher Zu aller arweith gänzlich Vntüchtig in bruedern nambens Thomassen, so ein sollicher in der Vernufft Veruckht seje"*.

Vsaka pogodba je vključevala tudi klavzulo o razdelitvi premoženja v primerih, če zakonca nista imela potomcev in je eden od njiju umrl. V nekaterih primerih je preživel zakonec postal edini dedič, v drugih pa je moral doto umrlega vrniti njegovemu oz. njenemu sorodstvu. Če je bila kmetija ženina dota, jo je mož pogosto obdržal, a je moral izplačati ženino sorodstvo. Če pa sta zakonca imela potomstvo, so dediščino delili po ustaljenih navadah.

Poročne pogodbe so bile posebno pomembne, če se je preživel zakonec vnovič poročil. Zakonca sta se v takem primeru zavezala, da bosta spoštovala dogovor glede dedovanja moževega ali ženinega sorodstva iz prvega zakona, za otroke iz prejšnjega zakona pa je bilo določeno, da ne bodo prikrajšani za svoje pravice. Drugi zakon je bil pogosto sklenjen z vdovo, ki ni zmogla vzdrževati kmetije in mladoletnih otrok, zato je moral skrbnik mladoletnih otrok v takem primeru privoliti v vdovino vnovično poroko ter v določila poročne pogodbe, ki je posebej ščitila pravice otrok.

Največje število blejskih pogodb je najti v t. i. sodnih protokolih. Okoli 150 dokumentov, od katerih datira večina v čas med letoma 1771 in 1785, je originalov z uradnimi podpisi in pečati in so bili v lasti zakoncev. Najstarejša poročna pogodba nima datuma. Sklenjena je bila okoli leta 1599 med Marjeto, hčerko Petra Goša (Gosch), in Miklavom Pristavom iz Spodnjih Gorij. Pogoji v njej so preprosti: tast Peter Goš je dal hčerki v zakon 60 goldinarjev dote, dve kravi mlekarici in eno *"galte"* kravo, ženin pa je prispeval enako vsoto denarja in 5 mark jutrne (*"morgengab"*).

Zanimiva je pogodba iz leta 1660, sklenjena med Matijo Prelesom in Špelo Zupanec, saj je sestavljena v bolj osebnem slogu kot poznejše: napisana je v prvi osebi (*"Ich Matthia Preleß"*), poleg tega pa ženin svojo nevesto imenuje *"meine liebe Ehwürthin Spella"*. Poznejši dokumenti zvenijo veliko bolj uradno in strožje, seveda upoštevaje uradni obrazec in obliko.

Poseben kulturnozgodovinski pomen ima poročna pogodba, sklenjena med Jakobom Svetino in Jero Muhovec, starimi starši Franceta Prešerna. Poročila sta se 7. julija 1773, pogodba pa je bila sklenjena dva tedna prej, 25. junija. Vdovec Jakob je prinesel v zakon 800 goldinarjev dote, s katero je Jerin oče poplačal dolgove na svoji kmetiji in izplačal preostale dediče. Zakonca sta od nevestinega očeta dobila kmetijo v Žirovnici in v povračilo obljubila oskrbovati starše z žitom, koruzo, mastjo in slanino. Če bi Jakob umrl brez otrok, bi dobila Jera dodatnih 400 goldinarjev, če pa bi brez potomcev umrla ona, bi ovdoveli mož obdržal kmetijo, njenim bratom in sestram pa v zameno izplačal 400 goldinarjev. Kot priče so v pogodbi navedeni: župan Matija Ovsenek, Jurij Finžgar, Andrej Šporn in Urban Markun.

V posameznih primerih pogodbeni pogoji niso bili izpolnjeni. Oškodovanci so zato vlagali pritožbe pri lokalnih oblasteh, te pa so nato začele preiskavo. Med potekom preiskave sta tožnik in toženec, pa tudi priče, pod prisego podala izjavo v slovenščini, le-to pa je grajski pisar skrbno zabeležil.¹

Tovrstni in drugi dokumenti, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, torej pričajo, da življenje naših prednikov le ni bilo tako črno, kot bi nam ga nekateri zgodovinarji včasih radi predstavili. Četudi naši predniki niso bili vsi graščaki ali vplivneži, so nam kljub temu zapustili dovolj gradiva, iz katerega je zelo nazorno viden način njihovega življenja.

¹ Prim. Peter Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege patrimonialnega sodišča Bled*, Ljubljana 1976.

Nastop Administrativne šole v Ljubljani leta 1954 (ZAL, LJU 480, 390).